

A K A D E M I E
V A N K U N S T E N

Verslag Denktafel 25 augustus 2020

- Bijdragen van de sprekers -

Anders kijken naar grote maatschappelijke problemen

De Denktafel van de Akademie van Kunsten brengt kunstenaars van de Akademie van Kunsten en wetenschappers van de KNAW en De Jonge Akademie bijeen. Tijdens een debat zetten zij niet alleen de feiten onder elkaar, maar ontwikkelen zij ook een narratief rond gecompliceerde vraagstukken in de samenleving.

Op 25 augustus 2020 organiseerde de Akademie van Kunsten een pilotbijeenkomst van de Denktafel. Hier gaven kunstenaars en wetenschappers minister Van Engelshoven van OCW “geestelijke munitie” mee om over de grote maatschappelijke problemen privacy, racisme en klimaat na te denken. Uitgangspunt van de bijeenkomst was het samenbrengen van perspectieven vanuit de beeldende kunsten, literatuur, filosofie, biologie en datawetenschappen. Het ging hierbij niet om gelijk hebben of krijgen, maar om elkaar aan te horen en om, in de woorden van voorzitter Anne Vegter van de Akademie van Kunsten ‘geconfronteerd te worden met een sterk staaltje omdenken en het eigen ongemak.’

Hieronder een overzicht van de bijdragen van de sprekers.

Privacy

Maxim Februari - Het woord privacy is misleidend.

Maxim Februari, filosoof, jurist, schrijver en columnist, voert een eenzame strijd tegen het gebruik van het woord ‘privacy’.

‘Als ik denk aan toekomstscenario’s komt als eerste de Dickensiaanse dystopie bij me boven. Die term – Dickensiaanse dystopie - kwam ik vorig jaar tegen in [The Guardian](#). U kunt zich voorstellen hoe die dystopie eruit ziet: armoede, ongelijkheid, discriminatie, verlies aan rechten. En dat raast allemaal op ons af als gevolg van datasturing.

A K A D E M I E V A N K U N S T E N

In de toekomst wordt de samenleving niet meer bestuurd met behulp van regels, en gesprekken over die regels in het parlement en in de rechtszaal, maar met behulp van data en analyses van die data.

Vervolgens worden op basis van die analyses geautomatiseerde overheidsbeslissingen genomen.

Dit heet de data-driven society.

Simpel voorbeeld van de Dickensiaanse dystopie die dan opdoemt: denk aan ons debacle met de Belastingdienst: gebruik van foute, onbetrouwbare data en inzet van geautomatiseerde besluitvorming hebben samen geleid tot Verelendung, armoede, scheidingen, mensen die hun huis uit moesten...

De Amerikaanse politicologe Virginia Eubanks noemt dit *the digital poorhouse*, het algoritmische armenhuis.

De schrijver Charles Dickens had wel raad geweten met die belastingtoeslagenaffaire.

Maar, zult u zeggen, wij vroegen je te spreken over privacy, wat heeft dat te maken met een Dickensiaanse dystopie? Ik zal proberen het u uit te leggen.

Eigenlijk vecht ik al tien jaar tegen gebruik van het woord privacy zodra we het hebben over onze bescherming in zo'n data gestuurde, data-driven maatschappij. Ons grootste probleem is niet onze privacy. De DDR werd niet afgeschaft omdat de burgers zo weinig privacy hadden, zeg ik altijd maar. Die werd afgeschaft omdat ze geen rechten hadden, geen rechtsbescherming, geen toegang tot werk, tot buitenlandse informatie, tot diensten. Het probleem bij onze Belastingtoeslagenaffaire ging ook al niet om privacy, maar om bescherming tegen fout gebruik van data, bescherming tegen statistische gedragsvoorspellingen, bescherming tegen geautomatiseerde besluitvorming.

Privacy is wel de minste van al onze zorgen. En ik ben niet de enige die er zo over denkt. De AVG, Algemene Verordening Gegevensbescherming, heet in de volksmond privacywet - maar het woord privacy komt in die hele wet niet voor. En dat is niet voor niets: de Europese Commissie heeft het woord bewust uit de ontwerp tekst geschrapt. Het gaat niet om privacy, maar om rechtsbescherming in een data gestuurde maatschappij.

Nu snel naar de kunst.

Tommy Wieringa en ik, beiden net als Charles Dickens romanschrijvers, hebben dit jaar samen met mensenrechtenadvocaten en burgerrechtenactivisten een rechtszaak tegen de staat gevoerd en gewonnen. We wilden af van gegevensverwerking en profilering via overheidssysteem SyRI, omdat het leidde tot een Dickensiaanse dystopie. De rechter gaf ons gelijk.

A K A D E M I E V A N K U N S T E N

De romanschrijver en de kunstenaar vertegenwoordigen in deze tijden van profilering, statistische analyses, dataverzamelingen, groepsdenken en groepsoplossingen het perspectief van de eenling, de mens, het afzonderlijke individu, het leven, het spelen en dansen.

En zo vertegenwoordigt ook de minister-van-kunst in het kabinet het domein van het leven zelf, de vitaliteit van de kunst, en daarmee is zij de belangrijkste minister van het kabinet. De minister-president zou haar uit eerbied iedere ochtend beschuit op bed moeten brengen. De rest van het kabinet is met zijn wetssystemen en zijn financiële analyses volledig dienstbaar aan de minister van kunst.

Wat ik vandaag adviseer aan de minister van onderwijs? Ik ben een literair auteur, geen onbezoldigd beleidsadviseur, maar vooruit. In onze data gestuurde toekomst is de eenling alleen beschermd als alle bestuurders, ambtenaren, juristen snappen wat data zijn, wat data-analyses zijn, wat automatisering van regels betekent en wat van die hele datasturing de beperkingen zijn. Ik raad de minister van onderwijs met klem aan ze dat te leren.

Natali Helberger - Introduceer Data Deletion weken in Nederland

De blootstelling aan de macht van grote techbedrijven wordt ook gesignaleerd door Natali Helberger, hoogleraar informatierecht aan het Institute for Information Law (IVIR), van de Universiteit van Amsterdam waar het gaat om het onderwijs aan onze kinderen. 'Met behulp van leerlingvolgsystemen worden zij van jongs af aan gevolgd en getrackt. Elke toets, elke opdracht is een nieuw datapoint, leersucces wordt gemeten in automatisch gegenereerde curven en diagrammen. Geautomatiseerde systemen adviseren de meesters en juffen over leerstrategie, of de volgende school'.

Ze verwijst naar Neal Stephenson's boek *Diamond Age*, 'waarin gepersonaliseerde geautomatiseerde boeken leraren vervangen en die vooral kinderen uit moeilijke omstandigheden nieuwe kansen bieden. Een heel actueel perspectief, zeker in tijden zoals deze waar scholen dicht kunnen gaan vanwege een virus en de kloof tussen kinderen die thuis wel geholpen worden met leren en kinderen die deze hulp niet hebben, steeds groter wordt.

Maar hoe zit het in dit geval met de privacy? Ouders die zich zorgen maken over de toenemende dataficatie van kinderen worden op de OCW-website vriendelijk verwezen naar adviezen zoals 'persoonsgegevens van uw kind' of privacyregels op school, waar al snel duidelijk wordt, dat net zoals in vele gebieden van de politiek en het maatschappelijke discours privacy heel snel wordt gereduceerd tot vragen over *informed consent* en de AVG'.

'Maar privacy van leerlingen gaat over veel meer – privacy gaat over het recht om niet gevolgd te worden. Om te kunnen lezen en leren zonder dat iemand meekijkt. Fouten te

A K A D E M I E V A N K U N S T E N

kunnen maken, of eens een slechte dag te kunnen hebben zonder dat dit meteen in het systeem belandt. Het gaat over op kunnen groeien zonder een heel dossier dat hun achtervolgt; een zogenaamde databody. Privacy gaat ook over het recht om beoordeeld te worden op basis van wie een kind is, niet wat zijn virtueel profiel over hem zegt. Het recht om de beslissing van het algoritme aan te vechten. Privacy gaat ook over het recht op autonomie - hoeveel autonomie hebben de leraren überhaupt om van geautomatiseerde beslissingen af te wijken en de roep van de data niet te volgen. Of de ouders? Niet veel zoals blijkt uit het gebruik van Google Classroom op vele middelbare scholen.

‘Op de middelbare school worden de leerlingen ook gevolgd en gemeten, maar niet alleen door de school zelf. Scholen gebruiken bijvoorbeeld Google Classroom. De privacy policy van Google – in het Engels – vertelt niet welke data Google van kinderen verzamelt, wat er met de data gebeurt, met wie ze gedeeld worden. Google Classroom is de meest gebruiksvriendelijke en goedkoopste manier voor scholen om te digitaliseren, maar met de privacy van onze kinderen is het slecht gesteld’.

Ten opzichte van de grote techbedrijven zitten het onderwijs en ouders en kinderen in hetzelfde schuitje. ‘Google Classroom is in vele opzichten de meest voor de hand liggende oplossing, maar welke onderhandelingsmacht heeft de individuele school? Net zo weinig als al die universiteiten die tijdens de eerste maanden van de pandemie hun onderwijs en onderzoek op platforms als Zoom lieten draaien – niet beslist een platform die om zijn privacybeleid bekendstaat. En ook dat is een realiteit: onderwijs en onderzoek in Nederland worden toenemend afhankelijk van een klein aantal grote techbedrijven die hun eigen interpretatie hebben van privacy en de waarde van data.

In Amerika, hebben ouders van de grote techbedrijven Data Deletion Weken geëist. Eén keer per jaar moeten alle platformen de data van de scholieren deleten. Natali Helberger stelt voor om ook in Nederland Data Deletion weken te introduceren. En dat de overheid de onderhandelingspositie van scholen en universiteiten vis-à-vis de grote techplatformen helpt te versterken door hen in staat te stellen eigen systemen te ontwikkelen’.

Vernietiging van data schept ruimte.

De wetenschappelijke data niet vernietigen, maar anonimiseren.

Zijn data verzameld door Google schadelijker dan data verzameld door de wetenschap?

De verdiensten van de techbedrijven moeten terugvloeien naar het onderwijs.

Gaan we een rups die een vlinder wordt er altijd aan blijven herinneren dat hij vroeger een rups was?

Wat kan inzicht in wat data zijn de samenleving opleveren?

A K A D E M I E V A N K U N S T E N

- # Oversimplificatie leidt tot inbreuk op rechten.
- # De beste prijs/kwaliteit verhouding voor software (Google) leidt ertoe dat ouders en kinderen hun privacy opgeven om naar school te kunnen.
- # Kan de kunstenaar een rol spelen in het over het voetlicht brengen van de verkeerde voorstelling van zaken rond data?
- # Dataproductie wordt voorgesteld als privacy, maar het woord privacy is al zo geconditioneerd als issue dat niemand er meer wakker van ligt.
- # Mensen kiezen eerder voor gemak, dan voor het aangaan van de strijd. En het recht op gemak is geconditioneerd.
- # Autonomie claimen betekent verantwoordelijkheid nemen.
- # Autonomie claimen betekent accepteren dat acties gevolgen hebben.
- # De toekomst van het onderwijs en onderzoek gaat hand in hand met de toekomst van privacy in ons land.

Racisme

Charl Landvreugd - Wij zien jullie!

Charl Landvreugd, beeldend kunstenaar, draagt de open brief van 600+ kunstprofessionals voor: [Wij zien jullie, witte kunst- en cultuursector.](#)

Judi Mesman - Onderwijs de docenten en bestuurders in het voeren van het moeilijke gesprek rond racisme en herschrijf de geschiedenisboeken

De open brief Wij zien jullie, witte kunst- en cultuursector is geschreven voor de cultuursector, de C van OC&W, maar veel elementen uit deze tekst gelden natuurlijk ook voor de O en de W, zegt Judi Mesman, decaan van het Leiden University College te Den Haag (LUC) en hoogleraar interdisciplinair onderzoek naar maatschappelijke uitdagingen.

‘Niet serieus genomen worden, niet herkend worden als talent, gebrekkige toegang tot en representatie in belangrijke instituten, de segregatie die daaruit volgt, alleen mogen meepraten als het over diversiteit gaat, bestuurders die alleen voor de bühne of in het kader van *damage control* over racisme willen praten, medewerkers die de toon van het

A K A D E M I E V A N K U N S T E N

debat belangrijker vinden dan de inhoud of de mensen waarover het gaat... wat in C gebeurt, gebeurt ook in O en W.

Onderwijs over...

Judi Mesman wil wat betreft de O van Onderwijs de nadruk leggen op de unieke maatschappelijke verantwoordelijkheid om kennis over te brengen aan kinderen, jongeren, en studenten, en daarmee aan de samenleving als geheel. Daarbij hoort ook kennis over de achtergronden van de huidige multiculturele samenleving en over machtsverhoudingen en kansenongelijkheid in het heden die maar al te vaak langs kleurlijnen lopen. Kennis over zaken als kolonialisme en slavernij dus.

Eerder dit jaar berichtte het Historisch Nieuwsblad dat het allemaal wel meeviel: volgens hun tellingen worden meer bladzijden lesstof besteed aan kolonialisme en slavernij dan aan de Holocaust. Maar het gaat niet alleen om HOEVEEL tekst er staat, maar om WAT er staat. Judi Mesman draagt ter illustratie voor uit een willekeurig geschiedenisboek van één van haar dochters:

Hoofdstuk 5.2, titel: Ontdekkers van nieuwe werelden....seriously? Ingeleid met een grote afbeelding van een Monument voor de Portugese ontdekkingsreizigers. Volgens de tekst toont het monument 'De ontdekker van Brazilië, en personen die verbonden zijn met de ontdekkingsreizen: cartografen, kunstenaars, wetenschappers, missionarissen en leden van het Koningshuis.' Hmmm. Personen die al in die "nieuwe" werelden woonden waren blijkbaar niet relevant voor deze reizen.

We lezen verder: scheepvaart, handel, economie, rivaliteit tussen Europese landen... ah dan toch ook iets over slavernij, uitbuiting, massamoorden. Maar: alleen over de Spanjaarden en geen enkel woord over de Nederlandse uitbuiting van de lokale en tot-slaaf-gemaakte bevolking in Suriname.

Hoofdstuk 6.1, titel: Over zeeën en oceanen. Klinkt spannend, gaaf hoor! VOC en WIC, weer handel en politiek. Geen woord over de wandaden van Nederland in Nederlands-Indië of in Suriname, behalve een zeer eufemistisch geformuleerde zin over het "ingrijpen" van Jan Pietersz. Coen tegen de bevolking van de Banda-eilanden".

In het stuk over Nederlands Indië staat één zin over uitbuiting van de lokale bevolking, maar die wordt direct gevolgd door de zin 'Toch had dit systeem ook voordelen voor de Javanen'. Oh gelukkig, dat is geruststellend. En nog steeds niets maar dan ook niets over Suriname. En zo kan ik nog wel even doorgaan.

Kortom, in de O van OC&W doen we echt onvoldoende om de Nederlandse bevolking werkelijk te informeren over de diepe historische wortels van racisme, ongelijkheid, en maatschappelijke marginalisatie in onze huidige samenleving. Men klaagt dat het discours

A K A D E M I E V A N K U N S T E N

over racisme hier te Amerikaans is, maar dat komt omdat we helemaal geen echt Nederlands discours hebben. Het Nederlandse gesprek over racisme bestaat nauwelijks. En dat zwijgen begint in het onderwijs.

Hoe zit het met de W?

Hoe zit het met de W? In de wetenschap, in de ontwikkeling van kennis, is net als in de cultuursector en in het onderwijs de gelijkstelling van dominantie aan kwaliteit en belang een wijdverbreid probleem. Het onderzoek is doordrenkt van witte westerse normativiteit zonder dat bij dat gegeven wordt stilgestaan. Alleen andere mensen hebben een cultuur en die is dus... anders. Tegen welke culturele norm dat anders zijn wordt afgezet wordt maar zelden expliciet.

In de maanden voor de zomer waarin de Black Lives Matter beweging ook tot de universitaire wereld in Nederland doordrong, werd maar al te duidelijk dat de gevestigde orde niet werkelijk open staat voor een moeilijk gesprek over het falen van onze instituties om racisme stevig te agenderen. Meestal werd alleen lippen dienst bewezen aan de zaak: een mooie statement op de website, en kijk we hebben een *diversity office* en een supermooi beleidsstuk over inclusie! Nu moeten jullie niet zo lelijk tegen ons doen hoor. Het valt toch allemaal wel mee, we bedoelen het toch goed? En natuurlijk het eeuwige: ik ben geen racist. Dat kan wel wezen, maar niet racistisch is niet hetzelfde als anti-racistisch. En zolang racisme in onze invulling, uitvoering en organisatie van wetenschap een rol speelt, is anti-racisme wat we nodig hebben.

Tot slot moest ik tijdens de roerige maanden voor de zomer vaak denken aan de Engelse uitdrukking: *the eyes are useless when the mind is blind*. Als we als universitaire gemeenschap niet open staan voor ongemakkelijke en pijnlijke boodschappen, voor het zien – het werkelijk zien en begrijpen – van racisme in onze instituten, is elk beleidsplan gedoemd te mislukken. Juist op universiteiten waar de mind, de geest, ons belangrijkste werktuig is, kunnen en moeten we aan de slag om onze blindheid te overwinnen’.

diversiteit betekent ruimte maken voor anderen.

onderwijs de docenten en bestuurders in het omgaan met het ongemakkelijke gesprek over racisme en vertel een eerlijker verhaal over slavernij en kolonialisme in de geschiedenisboeken.

het Nederlandse gesprek over discriminatie is er bijna niet en dat begint bij de O van onderwijs. En daarom voeren we het vaak met Amerikaanse terminologie waar mensen over klagen.

er is geen goed of slecht in dit debat zolang er debat is.

A K A D E M I E V A N K U N S T E N

kunst kan het verhaal over ongemak vertellen.

je kunt het systeem niet veranderen met 1 zwarte bestuurder.

academische vrijheid = alles mag gezegd worden, om het er vervolgens over te hebben. Goede docenten met de kwaliteiten om moeilijke discussies effectief te modereren zijn daarin belangrijk.

we zitten nu in een fase waarin iedereen zich vrij voelt om alles te zeggen. Het debat zal uiteindelijk stabiliseren.

Klimaat

Koert van Mensvoort - "Klimaatverandering wordt door mensen veroorzaakt. Het probleem is onderdeel van onze cultuur en de oplossing zal ook uit onze cultuur moeten komen. OCW gaat over cultuurbeleid en moet een actievere rol nemen."

In de tuin van Koert van Mensvoort, kunstenaar, technoloog en filosoof, wappert de vlag van de Aarde. Die moet wapperen op plekken waar mensen begaan zijn met de Aarde. Onze afkomst is allereerst bewoner van de Aarde en dan inwoner van Europa en Nederland.

Het is duidelijk dat klimaatverandering een kwestie is die geen uitleg nodig heeft. De Rijksoverheid werkt eraan, met maar liefst VIER ministeries, maar OCW staat er niet tussen?!

Hij betoogt dat klimaatverandering nog steeds niet is opgelost omdat er geen business model voor is. Toen de gaten in de ozonlaag vielen door het gebruik van broeikasgassen, ontwikkelden fabrikanten van spuitbussen een milieuvriendelijk alternatief en plantten daar patenten op. Probleem opgelost.

Het probleem is dat wij ons het einde van de aarde makkelijker kunnen voorstellen dan het, einde van het kapitalisme. We hebben een schrijnend gebrek aan verbeelding. Een tweede reden waarom de klimaatcrisis nog niet is opgelost is praktisch van aard. Klimaat is globaal, landen zijn lokaal.

Voor het oplossen van het klimaatprobleem hebben we *globale governance* nodig! Dat lijkt raar, zegt Koert van Mensvoort, maar hij hoopt dat het in zijn leven nog ontstaat. En dat onze kinderen zullen vragen: hoe deden jullie dat zonder globale overheid? En dat wij dan zullen zeggen, 'Ja dat was ook onhandig'.

Koert van Mensvoort eindigt met de stelling:

Klimaatverandering wordt door mensen veroorzaakt. Het probleem is onderdeel van onze cultuur en de oplossing zal ook uit onze cultuur moeten komen. OCW gaat over cultuurbeleid en moet een actievere rol nemen.

A K A D E M I E V A N K U N S T E N

Klimaatbeleid = Cultuurbeleid. Een zaak van OCW!

Theunis Piersma - Om aan verdrinking te ontkomen zullen we ecologisch moeten innoveren alsof ons leven er van afhangt.

Alle hens aan dek dus bij onderwijs, cultuur en wetenschap!, zegt Theunis Piersma, hoogleraar Rudi Drent Leerstoel in de Trekvoegeleecologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en Koninklijk NIOZ, Texel.

‘We moeten de afgelopen zomer niet zien als de warmste van de afgelopen eeuw, maar als de koudste van de komende 100 jaar. Het maakt duidelijk dat klimaatverandering menens is. Het is alle hens aan dek, en op het Nederlandse “dek” kunnen wij een groot verschil maken als we onze nationale ambities een beetje bijstellen. En als wij het verhaal dat onze nationale vogel vertelt, eindelijk eens serieus nemen. Het gaat om de grutto, icoon van de een ecologisch rijk boerenland.

Nederland is trots op haar status als tweede landbouwexporteur ter wereld, een status die gebouwd is op het over de wereld heen en weer slepen van grondstoffen, en op een volledige afhankelijkheid van fossiele brandstoffen. In 1950 produceerde Nederland met de inzet van 100 eenheden aan fossiele energie een hoeveelheid voedsel met een energetische inhoud van 104 eenheden. Dankzij de ecologische processen in en op het land leverde het net wat meer op dan we erin stopten. Maar de overheid zette in op industrialisering, ten koste van natuurlijke processen. Het resultaat is dat een inzet van 100 eenheden fossiele energie nu nog slechts 16 energie-eenheden voedsel oplevert! We verliezen 84% van de energie die we er in stoppen, en dat verlies vertegenwoordigt de uitstoot van precies de stoffen die ons klimaat en onze biodiversiteit bedreigen: CO2 en actieve stikstofverbindingen.

Het kan best anders. Als we de vruchtbare bodems van de Nederlandse delta weer voor ons laten werken, nadat ze hersteld zijn van tientallen jaren verdroging, vermesting, vergiftiging en verdichting, dan zou het met inzet van oude en nieuwe ecologische inzichten en slimme toepassingen van technieken in 2030 moeten lukken om op bodems die weer op natuurlijke krachten draaien voor 100 eenheden fossiele energie tegen de 200 energie-eenheden aan voedsel te produceren. Zulke bodems doen niet alleen veel werk voor ons, ze slaan enorm veel water én CO2 op. Inderdaad, het is “win-win”, want koolstofopslag in bodems gaat hand in hand met hun watervasthoudend vermogen. Grutto’s gaan ons de gebieden aanwijzen waar het beter gaat.

Zo’n ommezwaai is allesomvattend, dus even moeilijk als noodzakelijk. Om aan verdrinking te ontkomen zullen we ecologisch moeten innoveren alsof ons leven er van afhangt. Alle hens aan dek dus bij onderwijs, cultuur en wetenschap!

Bronnen:

Smit, M. (2018) De duurzaamheid van de Nederlandse landbouw, 1950-2015-2040. Proefschrift Wageningen Universiteit.

A K A D E M I E
V A N K U N S T E N

Tittonell, P. (2013). Farming Systems Ecology: Towards ecological intensification of world agriculture. Inaugural Lecture, Wageningen Universiteit.

Deelnemers:

1. Ingrid van Engelshoven, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
2. Lex Bohlmeijer (moderator)
3. Anne Vegter, voorzitter Akademie van Kunsten
4. Maxim Februari (inleider privacy) (Akademie van Kunsten lid)
5. Natali Helberger (inleider privacy) (KNAW-lid)
6. Charl Landvreugd (inleider racisme) (bestuurslid Akademie van Kunsten)
7. Judi Mesman (inleider racisme) (KNAW-lid)
8. Koert van Mensvoort (inleider klimaat/milieu) (Akademie van Kunsten lid)
9. Theunis Piersma (inleider klimaat/milieu) (KNAW-lid)
10. Liesbeth Bik (vicevoorzitter Akademie van Kunsten)
11. Thomas Spijkerboer (KNAW-lid)
12. Rivke Jaffe (De Jonge Akademie-lid)